

ÇOCUK REFAHI: ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Banu KARAKAŞ*

Ömer Can ÇEVİK**

Geliş Tarihi (Received): 23.11.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 07.12.2016

ÖZ

Tarihin her döneminde hemen hemen her toplumda çocuklar bir yandan korunması gereken varlıklar olarak görülürken diğer yandan da pek çok yönden istismarla karşılaşmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler daha çok çocukların çalıştırılmaları ile ilgili olarak gerçekleşmiştir. İlerleyen zamanlarda ise, çocukların da tıpkı yetişkinler gibi “haklara” sahip olabilecekleri düşüncesinden hareketle, uluslararası düzeyde çocuk hakları bildirgeleri ve sözleşmeleri kabul edilmiştir. Kabul edilen bu belgelerde amaç, öncelikle çocuğun fiziksel ve zihinsel bütünlüğünün korunması, çocuklara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılarak sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliği oluşturmak dâhil olmak üzere çocuğun tam bir iyilik halinin sağlanmasıdır. Bu düzenlemeler doğrultusunda, günümüzde uluslararası ve ulusal düzeyde üretilen politikalar, çocuk haklarını temel alan ve kısaca çocuk refahı olarak adlandırılan çocuğun iyi olma halini hedefleyen politikalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk hakları, çocuk refahı.

---

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, banukarakas@gazi.edu.tr

** Arş.Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, omercancevik@gazi.edu.tr

WELFARE OF CHILD: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF CHILDREN'S RIGHTS

ABSTRACT

In every period of history, children who has been considered by every society as a kind of assets to be protected also faced with many kind of abuselements. In the course of the history first regulations about child protection was more about child workers. In the further times the idea that children should have “the rights” as the grown ups provided for them international declarations of the rights of the child. In these accepted declarations the main point was to give the children to have the same equal opportunity-without any discrimination- for education, healthcare services and to ensure the child's full well-being. In the direction of these regulations either national or international policies which base the rights of the child aiming to ensure well-being of the child and is briefly referred to as child welfare.

Keywords: Child, rights of thechild, welfare of child.

GİRİŞ

Bütün toplumların temelini ve geleceğini oluşturan çocukların iyi bir yaşam sürmesi ülkeler açısından oldukça önemlidir. Toplumların geleceği olarak çocukların karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi ve bu sorunlara ilişkin çözümlerin gerçekleştirilmesi de bu açıdan hayati önem taşımaktadır. Modern anlamda çocukların korunma düşüncesi sanayi devriminin ilk dönemine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda sanayi devriminde ortaya çıkan, çocukların ağır şartlarda çalıştırılmaları sorununa yönelik çocukların korunması düşüncesi çocuklara yönelik ilk sosyal politika tedbirlerini ortaya çıkarmıştır. Bu tedbirler daha çok hukuki düzenlemeler olup çalışma saatlerinin düşürülmesine yönelik gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçte çocukların da yetişkinler gibi temel haklara sahip olması gerektiği düşüncesinden hareketle Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiş ve taraf devletler çocuklara yönelik politikalarını bu uluslararası belge ışığında şekillendirmişlerdir.

Birleşmiş Milletler öncülüğünde gelişen evrensel çocuk hakları oluşturulması düşüncesi, zaman içinde geniş kabul görmüş ve 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kabul edilmiştir. Türkiye'nin de 1994 yılında onayladığı bu sözleşme kapsamlı düzenlemeleri ile çocuğun yaşama hakkının korunması veya eğitim ve sağlık hakkının tanınmasının çok ötesinde haklar getirerek çocuklara sosyal hayatın her alanında kendilerini geliştirmeleri için fırsatlar tanınmasını amaçlamıştır. Yapılan uluslararası düzenlemelerde bütün dünya çocuklarının iyilik halinin geliştirilmesi ve refahları artırıcı uygulamaların gerçekleştirilmesi başlıca amaçtır. Bu bağlamda, çocuk hakları temel standartları oluşturmak üzere ulusal düzeylerde yapılacak olan düzenlemelerle çocuk refah sistemleri oluşturulmak istenmektedir.

Çocuk refahı politikalarının günümüzde refah hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla organize edildiği, çocuğun yararının gözetilerek her türlü istismara karşı korunduğu ve çocuk haklarını temel alan çocuk koruma sistemleri biçiminde ortaya çıktığını belirten görüşler bulunmaktadır (Yolcuoğlu, 2009: 48). Literatür taraması olan bu çalışmada öncelikle çocuk ve çocuklarına ilişkin bir kavramsal çerçeve çizilerek geçmişten günümüze kadar gelen süreçte çocuk haklarının gelişimi perspektifinden Türkiye'de çocuk hakları ve çocuk refahıyla ilgili bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Bu değerlendirme yapılırken daha çok çocuk emeği, çocuk yoksulluğu ve istismara maruz kalan çocuklara odaklanan sınırlı bir yaklaşımdan ziyade, çocuğun her türlü iyilik halini esas alan bir yaklaşımla bu alana ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler temel alınacaktır.

I) KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A) Çocuk Kavramı ve Çocuk Hakları

Çocuklara ilişkin yapılan çalışmalarda öncelikle çocuk kavramından ne anlamamız gerektiği, çocuk kavramının yetişkinden nasıl ayırt edileceği gibi konular ifade edilmelidir. Az gelişmiş ülkelerdeki hakim anlayışa göre çocuk, “aile olgusunun ötesinde, ailenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilecek potansiyel işgücü, ailenin ilerleyen yaşlarında ise bir sosyal güvenlik aracı” olarak görülmektedir (Kulaksız, 2014: 97). Diğer bir ifadeyle tarım toplumlarında çocuk, maliyeti yüksek olmayan ekonomik bakımdan faydalı bir araç niteliği taşımaktadır. Zira, bu tür toplumlarda çocuk bir yandan üretime katkı sağlarken diğer yandan yaşlılık döneminde sigorta görevi görmektedir (Tuncer, 1976: 39). İlerleyen dönemlerde ise çocuk kavramının değişime uğradığı görülmektedir. Genel olarak Batı toplumlarında modern anlamda çocukluk kavramının ortaya çıkması, 17. yüzyıllardan itibaren bu toplumlarda başlayarak gerçekleşen birtakım değişimlerin sonucu olarak gerçekleşmiştir (Zeytinoğlu, 2001: 9). Bu bağlamda gelişmiş ülkelerde kentsel alanlarda çocuk, “aileye aile olma duygusunu verirken ve geleceğe hazırlanırken çalışma hayatından uzak tutulan varlık” olarak görülmektedir (Kulaksız, 2014: 97).

Günümüzde çocuk kavramına ilişkin genel geçer bir ifade Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde belirtilmiştir. Buna göre, 18 yaşından küçük her birey çocuk olarak kabul edilmektedir. Bu maddeye göre ulusal hukuk tarafından daha erken bir yaş tespit edilmediği sürece 18 yaşın altındaki herkes çocuk sayılacaktır. Bu durum hukuk disiplini içerisinde fazlaca eleştirilse de (Bakırcı, 2004: 82) ülkemiz kanunları da bir standart getirmesi sebebiyle bu tanımları benimsemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada “çocuk” olarak 0-18 yaş arasında bireyler kast edilmektedir.

Çocuk hakları Avrupa Konseyinin ifadesiyle “çocukların insan hakları”, çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini henüz tamamlamamış olmalarından hareketle özel korumaya gereksinim duymalarının bir sonucu olarak uluslararası kuruluşların girişimleriyle geliştirilmiş ve ulusal mevzuatlarca da tanınmış temel haklardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre, herkese tanınan insan haklarına ek olarak çocuklara tanınan bazı özel haklar çocuk haklarıdır (ASPB, 2013:4). Çocuk hakları ele alınırken Birleşmiş Milletler Çocuk Sözleşmesinde belirtilen 4 temel kriter gözetilerek yasa ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisinde de aynen gözetilen bu 4 kriter; çocuk haklarının hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocuklara tanınması, çocuğun yüksek yararının ön plana alınması, çocuğun yaşama ve gelişme hakkının korunması ve çocuğun tüm

düzeylerde karar alma süreçlerine dahil edilmesi ve fikirlerini ifade etmesinin teşvik edilmesi (Avrupa Konseyi, 2016: 3-4) şeklinde sıralanmaktadır.

B) Çocuk Refahı ve Çocuğun İyi Olma Hali

Son yıllarda UNICEF başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun çabalarının sonucunda gelişmiş ülkelerin, çocuklara yönelik politika ve hizmetlerde çocukların “iyi olma hali”ni merkeze alan yaklaşımları benimsedikleri görülmektedir. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında insanların iyi olma halinin yalnızca kişi başına düşen gelir ile ilişkili olmadığına yönelik düşünce biçiminin yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu anlayış aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan “çocukların, insan olarak haklarının yanı sıra özel hakları da vardır.” ilkesinin de yansımaları olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çocukların iyi olma halinin sağlanması için bu hakları gözetilen özel politikalara ihtiyaç duyulmaktadır (UNICEF, 2013: 5).

Kavram olarak refah, Türkçe karşılıklarında “varlık”, “bolluk”, “rahatlık” gibi anlamlara sahipken İngilizce literatürde kelimenin daha çok human well-being kavramı ile ifade edildiği görülmektedir (Metin ve Özyayın, 2016: 9). İyi olma hali (well-being), “fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim yoluyla bireyin kendisi, başkaları ve çevre ile ilişkili olarak kendine özgü potansiyelini geliştirmesi” olarak tanımlanmaktadır. Çocuğun iyi olma hali, çocukların kendi hayatlarını şekillendirmede rol oynayan aktif bireyler olarak görülmesi gerektiğini temel alan bir düşünce biçimini benimsemektedir. Çocuklar bir yandan kendi haklarına sahip olan sosyal grup olurken diğer yandan da özgür bireyler olarak kabul edilmelidir. Özetle çocuğun iyi olma hali, oluşturulan ulusal politikalarda çocukların önceliğe sahip olması anlamına gelmektedir. Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi toplumların geleceğine yapılmış büyük bir yatırım olacaktır (Beşpınar ve Aybars, 2013: 7).

Türkiye’de çocukların iyi olma hali OECD ve Avrupa Birliği’nin kabul ettiği ölçüm araçları doğrultusunda 4 boyutta incelenmektedir. Bunlar; gelir, sağlık, eğitim ve sosyal katılım şeklindedir (UNICEF, 2013: 5).

Gelir düzeyi çocukların yaşamını, iyi olma hallini etkileyen başlıca faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Çocuk yoksulluğu kısmında da üzerinde durulacak olan gelir ve çocuk refahı ilişkisine dair OECD VE TÜİK verilerine göre yorum yapılacak olursa; OECD ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’de çocuklar daha çok hane geliri, daha yüksek bir gelir eşitsizliği ve yoksulluk altında bulunmaktadırlar. TÜİK’in yapmış olduğu yoksulluk araştırmaları da bu durumu destekleyerek maddi yoksulluk düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre; 2009 yılında 6 yaşından küçük çocukların %24’ü yoksulluk sınırının altında görülmektedir. Bunun yanında çocuk işçiliği ile ilgili veriler, kız ve erkek çocukların olumsuz etkilendiğini,

çocukların eğitime erişimlerini kısıtlayarak yoksulluğun nesiller arası geçiş katkıda bulunduğunu göstermektedir (UNICEF, 2013: 8). Gelir eksikliği aynı zamanda eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşma ve sosyal katılım noktasında da çocuklar için bir tehdit faktörü olabilmektedir.

Çocuğun iyilik halini göstermesi bakımından kabul edilen bir diğer parametre de sağlıktır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çocuk sağlığına, çocuk hakları ve çocuğun iyilik halinin yakalanması perspektifinden bakmaktadır. Buna göre, çocuk sağlığı ile ilgili önlenemez ölümlerin azaltılması ve enfeksiyona bağlı gelişen hastalıkların önlenmesi gibi klasik tedbirlerin yanı sıra erken çocukluktan itibaren çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişiminin desteklenmesi, çocuğun sosyal karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, çocuğun şiddetten uzak tutulması Dünya Sağlık Örgütü'nün öncelikleri arasındadır. Bu bakımdan Dünya Sağlık Örgütü, sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansal korumaya da dikkat çekmekte ve ülkelerin sağlık sistemlerini bütün çocuklara koruma sağlayacak şekilde dizayn etmelerini tavsiye etmektedir (WHO, 2014: 1).

Dünya Sağlık Örgütü'nün de belirttiği gibi, çocuklarla ilgili sağlık alanındaki en önemli göstergelerden birisi olarak çocuk ölümleri kabul edilmektedir. İstatistikler incelendiğinde, dünyada 0-5 yaş arası çocuk ölümleri en düşük Avrupa'da, Avrupa'nın yedi kat fazlasıyla en yüksek Afrika bölgesindedir. Dünya Sağlık Örgütü çocuk ölümlerinde yüksek gelirli ve düşük gelirli ülkeler arasında bir uçurumun olduğunu vurgulamaktadır (WHO, 2015). Türkiye'de ise 2012 yılında çocuk ölümlerinin toplam ölümler içindeki oranı % 6,5'tir. Aynı yılda 18 yaş altı çocuk ölümlerinin %61,1'i 0 yaşındaki bebeklerde % 14,4'ü ise 1-4 yaş grubu çocuk ölümlerinde gerçekleşmiştir. Yaş ilerledikçe çocuk ölümlerinin de azaldığı görülmektedir (TÜİK, 2014: 60). Diğer yandan TÜİK 2012 sağlık araştırmasına göre, 0-6 yaş grubunda görülen sağlık sorunları incelendiğinde ilk sırada işitme kaybı (%6) gelmektedir. Bu rahatsızlığı sırasıyla konuşma bozukluğu (%4,2), davranış-uyum problemi sorunu (%1,9), dikkat eksikliği (%1,8) ve görme kaybı (%1,4) takip etmektedir (TÜİK, 2014: 49). Ayrıca çocuk nüfus içinde daha da dezavantajlı bir kesimi engelli çocuklar oluşturmaktadır. TÜİK 2011 Nüfus ve Konut Araştırmasına göre, Türkiye'de engelli nüfusun % 8,7'si çocuk nüfustur (TÜİK, 2014: 52).

Çocukların yaşamında eğitim de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk refahı ve çocuğun iyi olma hali konuları tartışılırken eğitim konusu üzerinde durmak bundan dolayı bir gerekliliktir. Çocuklara yönelik eğitim süreci değerlendirilirken ön plana çıkan nokta okul öncesi eğitimidir. Eğitim sürecinde bütün ülkeler için belki de en önemli kademe okul öncesi dönemi kapsayan eğitim kademesidir. Zira öğrencinin burada edineceği temel bilgi ve beceriler

onun ileride kademelerdeki ve tahsil hayatı sonrasındaki başarısını önemli ölçüde etkileyecektir.

Temel eğitime erişim de, bir refah parametresi olarak düşünüldüğünde kritik bir noktada durmaktadır. Zira okul öncesi eğitime erişim, eğitimdeki başarıyı yüksek bir düzeyde etkilemektedir (West ve Nikolai, 2013: 477). Bu konu hakkında yapılan tıbbi araştırmalar erken yaşlarda beyin gelişiminin çok hızlı olduğunu ortaya koymuştur. Sevgi dolu bir ortamda büyüyen ve kaliteli, nitelikli bir okulöncesi eğitim gören çocukların, ileriki dönemlerde daha yüksek sorgulama ve sorun çözme yeteneğine sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan okul öncesi eğitim çocukların zorunlu eğitime daha yumuşak bir geçiş yapmasını sağlamakta ve onların paylaşımcılık duygularını artırarak özgüvenleri yüksek bireyler olmalarına yardımcı olmaktadır (Tuzcu, 2006: 101). Toplam zeka potansiyelinin yarısının çocukların 4 yaşına ulaştığında tamamlanmış olduğu kabul edildiğinde okul öncesi dönemin önemi daha iyi kavranmış olacaktır (Kaytaç, 2005: 11). Bu bakımdan çocuk refahını geliştirilmesi politikalarının mutlaka okul öncesi dönemle ilgili düzenlemeleri kapsamaması gerekmektedir.

Okul öncesi eğitim alınmaması ya da yetersiz bir okul öncesi eğitim alınması çocukların daha sonraki eğitim kademelerindeki başarılarına etki etmektedir. Yapılan bir OECD araştırmasında, okul öncesi eğitim alan kişiler bu eğitimi almayan kişilere göre lisede öğrenme becerileri açısından 2 yıl daha ileri bir seviyede oldukları gözlenmiştir (aktaran Kaytaç, 2005: 5).

Okul öncesi eğitimin ülkemizde ne kadar göz ardı edildiği okullaşma oranlarının OECD ve AB ülkeleri ortalamaları ile kıyaslanmasıyla daha rahat anlaşılmaktadır. Erken çocukluk ve ilköğretimde okullaşma oranları karşılaştırıldığında Türkiye'nin Avrupa Birliği ve OECD ülkelerine kıyasla özellikle 3-4 yaş aralığındaki okullaşma oranlarında ciddi biçimde geride olduğu açıkça görülmektedir. Ancak 5-6 yaş döneminde ise Türkiye son dönemlerde büyük atılım gerçekleştirmiştir ve diğer ülkeler ortalamasına yakınsama kaydetmiştir (OECD, 2014).

Çocuğun iyi olma halini ölçen son parametre olan sosyal katılım ise; Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin temel ilkelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu kavram çerçevesinde düzenlenen husus; çocuğun aile yaşamına, kültürel ve toplumsal yaşama tam katılımıdır. Sosyal katılımın anlamamız gereken, çocukların bir yandan okul gezilerine ve kulüp faaliyetleri gibi etkinliklere katılımları diğer yandan da kendi yaşamlarını etkileyecek konularda aile, okul, mahalle gibi karar alma süreçlerinde düşüncelerini ifade etme olanaklarının bulunmasıdır (UNICEF, 2013: 10).

II) ÇOCUK REFAHININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER OLARAK ÇOCUKLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Çalışmanın ilk bölümünde çocuğun iyilik halinin hangi parametrelere göre ölçülmeye çalışıldığı ortaya konulmuştur. Bu ölçüm parametreleri elbette sınırlılıklara sahiptir ve gelişime açıktır. Devletler çocuk refahı standartlarını yükselttikçe yeni kriterler bu ölçüm parametrelerine eklenebilecektir. Öte yandan çocuk refahının sağlanmasının önünde bazı yaygın engeller de bulunmaktadır. Bu kısımda çocuk refahı önündeki tüm engellere yer verilmeyip sadece en yaygın ve temel kabul edilen çocuk çalışması, çocuk yoksulluğu ve çocuk istismarına yer verilecektir.

A) Çocuk İşçiliği

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, çocuk çalıştırılmasına insanlık tarihinin her döneminde rastlanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çocukların çalıştırılma biçimleri dönemden döneme farklılıklar göstermektedir. Tarihin ilk dönemlerinde çocuklar daha çok anne ve babalarına yardımcı olmak amacıyla çalışma hayatında yer almışlardır. Yerleşik hayata geçtikten sonra ise, tarıma dayalı yaşam şeklinin benimsenmesiyle aile ya da akraba işlerinde çalıştırılmışlardır. Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde görülmesine karşın “çocuk işçiliği” kavramı sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yoğun olarak emek gücü kullanılarak yapılan işlerin makineler aracılığıyla kadın ve çocuklar tarafından yapılmaya başlanmasıyla “çocuk çalışması”, “çocuk işgücü” adını almıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB], 2005: 7). Bu çerçevede Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun yaptığı göre çocuk işgücü, “çocukların çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakıcı ve onların fiziksel, zihinsel ve mental gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesidir.” (Kulaksız, 2014: 97).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocukların yapmış olduğu her çalışma faaliyetini çocuk işçiliği olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla çocuk işgücüne yönelik kavramsal çerçeve çizilirken çocuk işgücü ve çocuk çalışması kavramları arasındaki ayrımı belirtmek yerinde olacaktır. Çocuk işçiliği, “en başta eğitim hakkı olmak üzere, çocuğun diğer haklara da sahip olmasını engelleyen; onun sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren bir çalışma” olarak ifade edilirken çocuk çalışması, “çocuklar için zararlı olmayan ve eğitimsel fırsatları engellemeyen bir çalışma” olarak görülmektedir (Erbay, 2008: 11-12).

18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere’de ortaya çıkan ve daha sonra başta Batı Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisine alan sanayi devrimi, dünya

üzerindeki tüm toplumları, tüm insanlığı derinden etkilediği gibi çocukların yaşamını da önemli ölçüde değiştirmiştir.

Çocuk çalışmasına ilişkin Batı'da yapılan araştırmaların odak noktası sanayi devrimidir. Farklı ülkelerin bu süreci farklı yaşadıklarına, sosyo-ekonomik olarak farklı etkiler hissedildiğine bağlı olarak ülkeler arasında birtakım farklılıklar olmasın rağmen sanayi devriminin pek çok çocuk üzerinde önemli ölçüde istismara neden olduğu çoğunluk tarafından ifade edilmektedir. Bu dönemde fabrika ve madenlerde çalıştırılan çocuklar imajı ve çocuk emeğinin sömürüsü sanayi devrimiyle adeta özdeşleşmiş kabul edilmektedir (Zeytinoğlu, 2001: 14-16). Sanayi devrimi sonrasında mal üreten işverenler pazarlarını genişletmek için mallarını ucuza satmak istemişler, bunun yolunun da işgücü maliyetlerini düşürmekten geçtiğini kabul etmişlerdir. Bu düşünce ekseninde çocuklar, yetişkinlere ödenen ücretin birkaç kat altında bir ücrete çalıştırdıklarından dolayı işletmelerin temel hedefi olmaya başlamıştır (Erbay, 2008: 31-32).

Çocuk işçiliğinin boyutuna geçmeden önce çocukların çalışma nedenlerine bakmakta da fayda vardır. Çocuk işçiliğinin nedenleri analiz edildiğinde en önemli neden olarak yoksulluk karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin yoksul olması nedeniyle çocuklarını kendi yanlarında ya da başka yerlerde çalıştırmaya yönlendirdikleri görülmektedir. Yani ailelerin geçimlerini sağlamaya noktasında yeterli bütçeye sahip olmaması ailelerin çocuklarını çalışma hayatına itmelerine neden olmaktadır (Erbay, 2008: 21-22). Bunun yanında eğitimle ilgili nedenler, göçler, geleneksel bakış ve ailenin rolü, çocuk işgücüne olan talep, mevzuatın eksiklikleri ve etkin uygulanamaması gibi nedenlerle çocuk işçiliğinin meydana geldiği savunulmaktadır (ÇSGB, 2005: 21). ILO'ya göre çocuk işçiliğinin sebepleri ise, benzer şekilde hanenin yoksulluğu, sosyal korumadan yoksunluk ve yasal çalışma yaşının altındaki çocukların hepsinin zorunlu olarak okula gitmesinin sağlanamamış olması olarak gösterilmektedir (ILO, 2015). TÜİK verilerine göre ise, Türkiye'de çocukları çalışmayı iten en güçlü sebep ailelerinin gelirine katkıda bulunmaktır (TÜİK, 2015: 101). Yani çocuk işçiliğinin başlıca sebebi maddi anlamda yetersizlikler ve yoksulluk olarak göze çarpmaktadır.

ILO'ya göre, 5-14 yaş arasında dünya genelinde 120 milyon çocuğun çalıştığı tahmin edilmektedir. 5- 17 yaş arasındaki çocuklarda bu sayı 168 milyondur. Çalışan çocuklar içinde çalışmanın en yoğun olduğu yaş aralığının 5-11 yaş arası olduğu dikkat çekmekte ve çalışan çocukların %44'ü bu yaş aralığına karşılık gelmektedir. ILO 2015 Çocuk İşçiliği Raporuna göre (Child Labour and Education: Progress, Challenges and Future Directions) 2000 ile 2012 yılları arasında ILO ve BM'nin birlikte yürüttüğü çalışmalar sonucunda çalışan çocukların sayısı yaklaşık 78 milyon çocuk yani üçte bir oranında azaltılmıştır.

Azalma oranı kız çocuklarında % 40, erkek çocuklarında % 25'tir. Son olarak ILO'ya göre çocuk işçiliğinin önlenmesinde en etkili araç eğitim olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (ILO, 2015).

Türkiye'de çocuk işçiliğinin boyutları ise TÜİK verileri yardımıyla gösterilebilir. Ekonomik faaliyette çalışan çocukların oranı 2012 yılı için % 5,9 olarak verilmiştir. İstihdam edilen çocukların %68,8'i erkek %31,2'si ise kız çocuktur. 2012 yılında çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6 iken 15-17 yaş grubunda %15,6'dır (TÜİK, 2015: 93). Türkiye'de çocukların %8,5'inin okula devam etmediği, bir işte istihdam edilen çocukların ise yaklaşık yarısı okula devam etmemektedir (TÜİK, 2015: 97).

B) Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluğa maruz kalmak çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından ihtiyaçları olan imkanlardan yoksun bırakmak anlamına gelmektedir. Bu imkanlardan yoksun kalmak çocukların bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte; yoksulluk içinde yetişen çocukların gelecekte de yoksul olma riskinin yüksek olduğu kabul edilmektedir (Kurnaz, 2009: 27).

Kavram olarak çocuk yoksulluğu 19. yüzyılda sosyal politikanın konusu haline gelmiştir. Çocuk yoksulluğu, çoğunlukla onları yetiştiren anne-babaların içinde bulunduğu yoksulluğun bir ürünü olarak kabul edilmekle birlikte (Durgun, 2011: 145) 1980'li yıllardan itibaren ayrı bir kavram olarak ele alınmaya başlanan çocuk yoksulluğu çocukların zayıf ve güçsüz oldukları, özel ilgi ve korunmaya ihtiyaç duydukları düşüncesinden hareketle onlara ait hakların düzenlenmesi gerektiğinin savunulmasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır (Kurnaz, 2009: 27-28). UNICEF'e göre yoksul çocuk; "yaşamı, büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan maddi ve duygusal kaynaklardan mahrum kalması nedeniyle haklarından faydalanamayan, potansiyelinin tamamını kullanma başarısı gösteremeyen veya toplumun bütün ve eşit bir üyesi olarak katılamayan kişidir." (2004: 18). Yoksulluk çocukların zihinsel ve bedensel her türlü ihtiyaçlarının karşılanmamasına, çocukların istismar ve sömürsüne, şiddet ve ayrımcılığa uğramalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda çocukların geleceğin toplumunu inşa etmede bilgi, beceri ve nitelikleri ile görev alacakları düşünüldüğünde gelişimlerini sağlayacak imkânlardan mahrum kalması toplumların kalkınmasının önünde bir engel olacaktır. Dolayısıyla çocuklar için en büyük risklerden biri yoksulluktur (Durgun, 2011: 145).

Çocuk yoksulluğu pek çok parametreye bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Çocuk yoksulluğunun ortaya çıkmasının, ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle olduğu kadar gelir dağılımı eşitsizliği, işgücü piyasalarının yapısı ve toplumsal

cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, aile yapıları ve ebeveynlerin eğitim düzeyleriyle de yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir (Metin, 2015: 169).

Çocuk yoksulluğu açısından Türkiye'deki duruma bakıldığında TÜİK'e göre, 2013 yılı itibariyle ülkemizde çocuk nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 29,7'dir (TÜİK, 2014: 1). Sahip olduğu bu oran ile Türkiye, Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en yüksek çocuk oranına sahip ülke olarak dikkat çekmektedir (TÜİK, 2014: 15). 2012 yılında TÜİK tarafından yapılan "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" sonucuna göre, 18 yaşından küçük erkeklerin % 32,8'i, kızların ise %32,7'si yoksulluk riski altındadır (TÜİK, 2014: 100). Yapılan araştırma sonuçlarında yer aldığı gibi yoksulluk çocukların sağlığı, eğitimi, sosyal ve psikolojik özellikleriyle yakından ilişkili olarak ortaya çıkmakta ve bu faktörler üzerinde etkili olmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ile mücadelede sosyal yardımlar çocukların ihtiyaçlarını karşılamada en önemli sosyal politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de çocuk yoksulluğuna yönelik temel sosyal yardım Şartlı Eğitim Yardımıdır. Bu kapsamda ihtiyaç sahibi ailelere çocuklarının eğitimlerinin akmaması için karşılıksız nakit desteği sağlanırken, kız çocuklara yönelik bu nakit desteğinin miktarı daha yüksek tutulmaktadır (ASPB, 2013: 10). Bunun yanında ücretsiz okul kitaplarının dağıtılması, eğitim araç-gereç yardımları, taşınabilir eğitimde öğle yemeği ve beslenme destek programlarının uygulanması ve okul sütü projesi eğitim alanında yapılan sosyal yardımlar içerisinde sayılmaktadır. Sağlık alanında sosyal yardım ve hizmetlere bakıldığında; çocuklar için evrensel sağlık sigortası uygulaması, çocuklara yönelik genel erken tanı programı, çocuklara yönelik çıraklık ve staj dönemi sigortası başlıca uygulamalardandır (UNICEF, 2013: 85-91). Bu uygulamalar Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık hizmetlerinden yararlanmada hak temelli yaklaşımı ile de uyum içerisinde. İnsan haklarına saygı duyulduğu ölçüde devletlerin sağlık sistemlerinin güçleneceğini belirten Dünya Sağlık Örgütü, çocuk sağlık stratejilerinde de Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin temel alınması gerektiğini belirtmektedir (WHO, 2014: 6).

C) Çocuğa Yönelik İstismar

Çocuğa yönelik olarak bir diğer kişinin fiziksel veya ruhsal zarar verici davranışı çocuk istismarı olarak kabul edilmektedir. Bahsi geçen diğer kişi çocuğun ailesinden birisi olabileceği gibi bir başka kişi de olabilir, aynı zamanda yetişkin veya çocuk da olabilir. İstismarın ortaya çıkarabileceği fiziksel zarar, beyin hasarından ölüme kadar çok çeşitli olabilmektedir. Ruhsal ve psikolojik zararlar ise düşük özgüven ve anti sosyal davranışlardan, dikkat problemi ve öğrenmek güçlüklerine kadar çeşitli boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (National Research Council, 1993: 208).

Çocuk istismarı hane içinde ortaya çıktığında genel olarak anne, baba ya da evdeki büyük diğer kişiler tarafından duygusal, fiziksel ve cinsel olarak ortaya çıkmaktadır. Aile içinde ortaya çıkan çocuk istismarının yoksulluk, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve kültürel ortamdan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. İstismar kültürel açıdan farklı algılandığından dolayı ülkeden ülkeye değişmekte ve genel geçer evrensel bir tanıma sahip olamamaktadır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü'nün çocuk istismarına yönelik bir tanım yaptığı bilinmektedir. Bu tanıma göre, "çocuğun sağlığını, fiziki ve psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir yetişkin, toplum veya ülke tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan davranışlar" çocuk istismarı olarak kabul edilmektedir (Polat, 2013: 48-49).

Çocuklar, duygusal, fiziksel ve cinsel olmak üzere temelde üç şekilde istismara uğramaktadırlar. Duygusal istismar; fiziksel olmamakla birlikte oldukça ağır ceza ve tehditleri içeren istismar çeşididir. Özellikle Türk toplumunda duygusal istismar, çocuğun terbiye edilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Bebek ya da çocuğa yönelik bir takım davranışlar duygusal istismar içerisinde değerlendirilmektedir. Bu davranışlar; bebek ya da çocuğun odaya kapatılması, bağlanması, yalnız bırakılma, reddedilmesi, korkutulması, yok sayılması, aşağılanması, tehdit edilmesi vb. davranışlar şeklinde sıralanabilmektedir. Cinsel istismar; yetişkin bir kişinin cinsel ihtiyaçları için çocukları araç olarak kullanmasıdır. Cinsel istismara her sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çevrelerden kız ve erkek çocuklar maruz kalmaktadır. Son olarak fiziksel istismar ise; çocuğun fiziksel olarak zarar görmesiyle ortaya çıkan istismar türüdür. Bir çocuğun şiddet görmesi ya da şiddete tanık olması fiziksel istismar içerisinde değerlendirilmektedir. Özellikle annelerin çocuklarını yetiştirmede fiziksel istismara başvurdukları görülmektedir (Polat, 2013: 50-53). Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırmasına göre, 7-18 yaş arasındaki çocukların maruz kaldığı istismarlar içerisinde % 51 ile duygusal istismar ilk sırada yer almaktadır. Bunu % 43 ile fiziksel istismar, %25 ile ihmal, % 3 ile cinsel istismar izlemektedir (UNICEF, 2010: 32).

Günümüzde sıklıkla tartışılan çocuk istismarına yönelik caydırıcı önlemlerin vakit kaybedilmeden alınması gerektiği bir gerçektir. Bu kapsamda, çocuklara karşı olumsuz davranışların zararlı etkileri ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kararlarının çerçevesinde çocukları istismardan korumak amacıyla toplumda dikkat çekecek eğitim kampanyalarının başlatılması yararlı olacaktır. Başlatılan bu kampanyalarda hedef, bu alana ilişkin bir farkındalık yaratabilmektir. Bunun için ailelerin, öğretmenlerin ve çocukların davranışlarını olumlu yönde değiştirebilmek için gerekli adımlar atılmalıdır. Çalışmaların çoğunlukla istismara maruz kalan bireye yönelik yapıldığı görülmektedir. Oysa istismar uygulayanın da rehabilite edilmesi, ortaya çıkan bu şiddetin önlenmesi için

oldukça önemli ve gereklidir. Yapılan çalışmalar her iki tarafın ruh sağlığını düzeltebilecek şekilde kurgulanmalıdır. Bu süreçte eğitim, sağlık kuruluşları çalışanları, medya ve sivil toplum kuruluşlarının duyarlılığının artırılması ve kararlılıkla mücadele edilmesi gereği açıktır (UNICEF, 2010: 39).

III) ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN ÇOCUK REFAHI SİSTEMİ OLUŞTURMA GİRİŞİMLERİ

1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, kendisinden sonra gelen düzenlemeler için temel yol gösterici belge olmuştur. Her ne kadar çocuk haklarının tanınması ve geliştirilmesi konusunda henüz istenilen düzeye ulaşamamışsa da gerek uluslararası gerekse de Türkiye düzeyinde konuya ilişkin artan bir önem verme durumundan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda öncelikle uluslararası düzenlemeler, ardından Türkiye'deki gelişmeler ele alınacaktır.

A) Çocuk Haklarına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Çocukların korunması ve varlıklarının geliştirilmesiyle ilgili uluslararası düzenlemelerin başlangıcının çalışan çocuklarla ilgili düzenlemeler olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte 1802 yılında İngiltere'de kabul edilen çıraklar hakkındaki yasa çocukların günlük çalışma sürelerine getirdiği kısıtlama ve gece çalışmasını yasaklaması gibi maddelerinden dolayı hem sosyal politika hem de çocukların korunması bakımından ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili uluslararası düzenlemeler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından geliştirilmiş ve çocuk çalışmasında asgari yaş standardı getirilmiştir. Bu düzenleme istihdama kabulde asgari yaşa ilişkin en kapsamlı ve otoriter uluslararası tanımlamayı yapması açısından oldukça önemlidir. Bu sözleşmeyi onaylayıp taraf olan devletler, asgari sabit tutarak çocukların çalıştırılmayacağı yaş aralıklarını tanımlamak zorundadır. İlerleyen süreçte en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi konusu ön plana çıkarılmış ve önceliğin bu konuya verilmesi konusunda genel bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. ILO 1999 yılında 182 sayılı "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" sözleşmesi ve bu sözleşmeye bağlı 190 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir. En kötü biçimlerdeki çocuk ifadesiyle kast edilen;

- Çocukların alım-satım ve ticareti,
- Borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması,
- Zorla çalıştırma gibi kölelik ya da kölelik benzeri uygulamanın tüm biçimleri,
- Çocukların fahişelikte, pornografik yayın ve gösterilerde kullanılması ve sunumu,
- Çocukların uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılması,

- Özü ve gerçekleştirildiği şartlar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişmelerini bozacak işleri kapsamaktadır (Çağlar, 2009: 1-2).

Çocuk çalışmasına ilişkin bu düzenlemelerden farklı olarak çocuğun insan haklarını ele alan ve tanıyan düzenlemeler ise Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiştir. Bu kapsamda, 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından onaylanan Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi çocukların beden, zihnen, sosyal ve ahlaki olarak özgür ve saygın bir şekilde gelişmelerini sağlıklı ve normal bir şekilde tamamlamaları açısından çocuk haklarının ön plana çıktığı düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu gelişmeler ışığında en kapsamlı ve uluslararası alanda en çok onaylanmış sözleşme olarak Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen çocuğun şahsiyet değerlerini ve haklarını koruyan “BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi” karşımıza çıkmaktadır (ASPB, 2013: 33, Seyyar, 2011: 411-412). Bu sözleşme ile çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sorumluluklar sırasıyla aileye, ülke yönetimlerine ve son olarak topluma verilmiştir.

Çok geniş kapsamlı olduğu belirtilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinde çocuklara bir takım haklar tanınmıştır. Tanınan bu haklar; isim ve vatandaşlık hakkı, kimliğin korunması hakkı, ana-baba ile yaşama hakkı, yasadışı yollarla ülke dışına çıkarma ve geri döndürmeden korunma hakkı, ifade özgürlüğü, çocuğun görüşünün alınması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, özel hayatının korunması hakkı, dernek kurma hakkı, suiistimal ve ihmalden korunma hakkı, gerekli bilgilere ulaşma hakkı, aile ortamından yoksun çocuğun korunma hakkı, mülteci çocuklara ilişkin haklar, özürli çocuklara ilişkin haklar, sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, yeterli yaşam standardına ulaşma hakkı, dinlenme ve kültürel etkinliklere katılma hakkı, uyuşturucu, satılma, kaçırılma, cinsel sömürü, işkence, silahlı çatışmadan korunma hakkı ve adil yargılanma ve çocuğa özgü adalet sistemi kurulması hakkı (Birleşmiş Milletler, 1989: I. Kısım 1 - 41. maddeler) şeklinde sıralanmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin, Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (2001), Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi (2009-2011, 2012-2015 ve 2016-2021 olmak üzere üç belge), Avrupa Birliği Çocuk Hakları Programı (2011)'na temel kriterler ve hedeflenen evrensel standartlar bakımından ilham kaynağı olduğunu belirtmek mümkündür (Avrupa Konseyi, 2016: 6; ASPB, 2013: 6).

Çocuk haklarıyla ilgili sözleşmeleri onaylayan devletler, sözleşmede öngörülen hakların gerçek manada hayata geçirilmesini ve kendilerini geliştirmelerini sağlayacak imkânları geliştirmeyi taahhüt etmektedirler. Buna göre, çocuk

refahının sağlanması ve sürekli olarak çocuk refahına ilişkin standartların yükseltilmesinin bu devletlerin yükümlülüğü olduğu kabul edilmektedir (aktaran Metin, 2015: 178). Bu kapsamda, uluslararası alandaki ve gelişmiş ülkelerdeki eğilimin; çocuk haklarını temel alan, çocuğun her türlü iyilik halini gözeten, sosyal katılımdan boş zaman faaliyetlerini değerlendirmeye, eğitim hakkından istismara karşı korumaya kadar uzanan çok yönlü politikalar geliştirilmesi ve çocuk refahı sistemi oluşturulması olduğu söylenebilir.

B) Türkiye’de Çocuk Haklarına Yönelik Ulusal Düzenlemeler: Çocuk Koruma Kanunu ve Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi

Uluslararası düzenlemelerin yanında her ülke ulusal olarak çocukların korunmasına yönelik birtakım düzenlemeler yapmaktadır. Türkiye’de çocukların korunmasına yönelik düzenlemelerin temelini anayasada yer alan hükümler oluşturmaktadır. Anayasanın 41. maddesinde “devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denilmektedir. Ayrıca “her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir ve “devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” denilerek devletin bu sorunlara karşı ulusal anlamda gerekli tedbirleri alması gerektiği vurgulanmaktadır. Madde 61’de “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.” denilerek korunmaya muhtaç çocukların rehabilite edilerek tekrar aileleri ve topluma kazandırılmasının önemi üzerinde durulmaktadır.

Çocuk işçiliğine yönelik olarak ise kanuni düzenlemeler özel olarak 4857 sayılı İş Kanunu’nda belirtilmiştir. İş kanunu m. 71’e göre, “ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.” m. 85’e göre ise “16 yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocukların, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmayacağı” açıkça ifade edilmektedir. Bu iki maddeye bakıldığında İş Kanunu daha çok çocukların çalışma şartlarını önemsemiş ve ağır ve tehlikeli işlerde çalışılmasını yasaklamıştır.

Anayasa ve İş Kanunundaki düzenlemelere ek olarak 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ulusal düzenlemeler açısından önemlidir. Kanun amacını “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların” korunması olarak belirtmektedir (m.1). Kanunda sayılan temel ilkelerden bazıları, çocuğun yaşama ve gelişme hakkının korunması, ayrımcılık yapılmaması, çocuğun yararının gözetilmesi, çocuk suçlularla hapis cezasının son çare olması şeklinde sayılabilir (m.4). Kanuna göre çocuk öncelikle kendi aile ortamında korunacak ve bakılacaktır (m.5).

Çocuk Koruma Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte, suça yönelmiş çocuklar için koruma, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, suç mağduru olmuş çocuklar için de bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerin temel amacı, suça yönelen ve suçun mağduru olan bu çocukları rehabilite edip mümkün olan en kısa zamanda yeniden ailesi ve toplumla bütünleşmesini sağlayabilmektir (UNICEF, 2013: 80).

Çocuklara ilişkin politikalar 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla bu bakanlık bünyesinde uygulanmaya devam etmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, yalnızca kurum bakımına muhtaç çocukları değil, bütün çocuk nüfusunu korumayı hedeflemektedir. Bu dönemde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulanan en projelerden birisi “Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi” (ÇETUS) projesidir. Bu proje ile Türkiye’de çocuklara yönelik risk faktörleri belirlenerek koruyucu ve önleyici faaliyetlerin planlanması, politikaların geliştirilmesi, çocukların özellikle korunmaya muhtaç hale gelmeden tespitinin yapılıp müdahale edilebilmesi amaçlanmaktadır. 2012 yılında TÜBİTAK ile çalışmalara başlanan bu proje 2013 yılında kalkınma bakanlığı tarafından kabul edilerek 2013 yılı yatırım programına dahil edilmiştir (UNICEF, 2013: 78-81).

2010 yılında çalışmalara başlanan ve uzun ve her kesimden tarafın görüşü alınarak sürekli olarak revize edilen Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planları 2013-2017, 2013 yılında tamamlanmıştır. Belgenin hazırlanış gerekçesi “Ülkemizde çocuk refahı odaklı bütünsel bir çocuk politikasının olmaması çocuklara yönelik hizmetlerin planlanması ve sunulmasında temel sorundur.” olarak ifade edilmiştir (ASPB, 2013: 9). Çocuk hakları ile ulaşılmak istenen amaç; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının evrensel düzeyde korunmasını sağlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan çalışmalar çocuk hakları perspektifinden hareketle Çocuk Refahı Sistemi geliştirmeye çalışma amacı taşımaktadır (ASPB, 2013: 6).

Ulusal Çocuk Hakları Strateji belgesinde düzenlenen konular; eğitim, sağlık, engellilere yönelik hizmetler, çocuk bakım hizmetleri ve çocuk koruma sistemi, çocuk adalet sistemi, çocuk katılımı, çocuk işçiliği, çocuk ve medya, aile ve çalışma hayatının uyumu şeklinde çok geniş bir yelpazede sıralanmaktadır. Bu bağlamda 2013-2017 eylem planlarında ise, çocuğa saygı ve çocuk hakları kültürünü geliştirmek, çocuk hakları temel alınarak eğitim ve sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi, çocuk haklarıyla ilgili düzenlemelerde çocukların görüşlerine de başvurmak gibi düzenlemeler öne çıkmaktadır (ASBP, 2013: 1-2). Bu politikalar uygulanırken gözetilecek temel kriter ise, her zaman çocuğun yararının gözetilmesidir. Öte yandan çocuğun masumiyeti, çocuğa saygı kültürü ve aileye saygı kabul edilen diğer yaklaşımlardır (ASPB, 2013: 39-40).

Türkiye’de Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesinin de ortaya koyduğu gibi çocuk haklarını temel alan fakat bunun çok ötesinde düzenlemelerle bir çocuk refahı standardı geliştirmeyi hedeflenmektedir. Öte yandan belgede de belirtildiği üzere uygulamanın izlenmesi için gelişmiş istatistiki veri sistemlerinin kullanılması zorunludur. Bu bağlamda TÜİK verileri başta olmak üzere çocuklarla ilgili çalışmalar yapan ve veri tutan tüm kurumların verilerinin bir araya getirilerek sürekli olarak takip edilmesi, oluşturulmak istenen çocuk refahı sistemi için şarttır (ASPB, 2013: 31). Çocuğun en mutlu ve en sağlıklı olacağı yer olarak aileyi kabul eden, çocuğun hakları korunur ve iyiliği sağlanmaya çalışırken öncelikle bunu aile içinde gerçekleştirmeyi amaçlayan ulusal düzenlemeler gerçekçi, kapsamlı ve uluslararası düzenlemelerle uyum içinde görülmektedir.

SONUÇLAR

Çocuk, bedensel ve ruhsal gelişimini henüz tamamlamamış olmasından hareketle özel politikalara ihtiyaç duyar. Henüz gelişimini tamamlamamış olmaları çocukları bir risk grubu haline getirmektedir. Çeşitli istismar biçimlerine karşı kendini koruma olanağından yoksun bulunan çocukların öncelikle beden ve zihin bütünlüğünün korunması bu bakımdan toplumla birlikte devletin de görevi olarak kabul edilmektedir.

Çocuk refahının önündeki engeller çoğunlukla çocuğun mensubu olduğu aile ve toplum tarafından şekillendirilirken, çocukken yaşanan olumsuzluklar da ileride toplumun ve o çocuğun kuracağı ailenin sorunlar yaşamasına neden olabilme potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan çocukların yaşadığı sorunlar sadece o çocuğu ya da o aileyi ilgilendirmenin ötesinde bütün toplumun sorunudur. Çocuk hakları bu bakımdan bütün çocuklar için ayırım yapılmaksızın korunması ve geliştirilmesi gereken haklardır.

Çocukların korunmasına ilişkin günümüze kadar birçok olumlu politika ve proje hayata geçirilmekle birlikte, ileriki yıllarda bu doğrultuda politikalar oluşturulurken yalnızca çocuk işçiliği sorununa odaklanılmayıp çocukların eğitim, sağlık, çalışma hayatında ortaya çıkan, aile içi şiddet ve istismar, suç ve madde bağımlılığına itilme gibi sorunlar gözetilerek bütüncül bir politikanın hayata geçirilmesi esas olmalıdır. Bu politikaların “çocukların insan hakları”nı yani çocuk haklarını temel alması Çocuk Hakları Sözleşmesini onaylayan devletler için bir zorunluluktur. Öte yandan günümüzdeki eğilim temel çocuk haklarının ötesinde standartlar geliştirerek daha sağlıklı ve mutlu çocuklar ve gelecekte daha sağlıklı ve mutlu toplumlar meydana getirmek yönündedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesini 1995’te yürürlüğe koyan Türkiye, 2005 yılında Çocuk Koruma Kanununu kabul etmiş, 2010 yılında ise ulusal bir çocuk hakları stratejisi hazırlıklarına başlamıştır. 2013 yılında yürürlüğe giren bu strateji belgesi incelendiğinde, temel çocuk haklarını esas alan, çocuğun iyilik ve refahını önce aile içinde sağlamaya çalışan, sosyal katılıma önem veren bir belge görülmektedir. Strateji belgesindeki hedeflerin gerçekleştirilmesi için bütün ilgili kurumların birlikte hareket etmesi ve çocukla doğrudan ilgili olmayan diğer kanun ve düzenlemelerde de mutlaka çocuk haklarının ve stratejide konulan temel ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir.

ÇOCUK REFAHI: ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

KAYNAKÇA

- ASPB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2013). Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2013-2017(2013). Ankara.
- Avrupa Konseyi, (2016). Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi 2016-2021 (2016). Erişim: <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/5422b041369dc316585c0d87/Avrupa%20Konseyi%20Cocuk%20Haklari%20Strateji%20Belgesi.pdf> , 01.11.2016.
- Bakırcı, K. (2004). Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Beşpınar, F.U., Aybars, A.İ. (2013). Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi. UNICEF/NYHQ2010-2748/Izmihan.
- Çağlar, A. Ş. (2009). Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış. Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü Yayın No: 6866.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2005). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorun Bizim Bilgilendirme Materyali 1. Kitap. Ankara: ÇSGB Genel Yayın No: 121.
- Durgun, Ö. (2011). Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. Bilgi ve Yönetim Dergisi. Cilt 6, Sayı 1, 143-154.
- Erbay, E. (2008). Çocuk İşçi Olmak. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını No: 14.
- Kaytaz, M. (2005). Türkiye’de Okul öncesi eğitimin Fayda – Maliyet Analizi. Anne çocuk eğitim vakfı.
- Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 91-111.
- Kurnaz, Ş.A. (2009). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Metin, B. (2015). Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, ss.166-188.
- Metin, B., Özaydın, M.M. (2016). Çalışma ve Refah (İkinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- National Research Council (1993). Understanding Child Abuse and Neglect. Washington: National Academy Press.
- OECD (2014). Education at a Glance OECD Indicators. OECD Publishing. (http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2014_eag-2014-en).
- Polat, M. (2013). Çocuk Sorunları. (Editör) Şişman, Y. (2013). Sosyal Sorunlar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2879, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1836.
- Seyyar, A. (2011). Sosyal Politika Bilimine Giriş. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Tuncer, B. (1976). Ekonomik Gelişme ve Nüfus. Ankara: Lider Matbaacılık.
- Tuzcu, G. (2006). Avrupa Birliği’ne Giriş Süreci ve Eğitimde Vizyon. Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- TÜİK (2014). İstatistiklerle Çocuk 2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2015). İstatistiklerle Çocuk 2014. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

ÇOCUK REFAHI: ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

UNICEF, (2004). TheState of TheWorld’sChildren 2005. New York: UNICEF.

UNICEF, (2010). Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor.

UNICEF, (2013). Çocuk Refahı Belgesi. Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği.

West, A., Nikolai, R. (2013). Welfare regimes and education regimes: equality of opportunity and expenditure in the EU (and US). Journal of SocialPolicy, 42(3), ss. 469-493.

WHO, World Health Organization, (2014). Investing in Children: The European Child and Adolescent Health Strategy 2015-2020. Copenhagen.

Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. Aile ve Toplum Dergisi, Cilt 5, yıl 11, sayı 18. Ss 43-58.

Zeytinoğlu, S. (2001). Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmali. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 113.

İnternet Kaynakları

ILO, <http://www.ilo.org/ipecc/Campaignandadvocacy/wdacl/2015/lang--en/index.htm>, erişim: 21.11.2016)

WHO, (2015). http://www.who.int/gho/child_health/mortality/mortality_under_five_text/en/, Erişim: 21.11.2016.

Kanunlar

T.C. Anayasası, 1982.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu.

4857 Sayılı İş Kanunu.